

УДК 341.322.5

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-1139-1153](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1139-1153)

Дідух Яків Петрович професор, доктор біологічних наук, академік НАН України, завідувач відділом геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Інститут еволюційної екології НАН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-5661-3944>

Баран Соломія Іванівна аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка, юрисконсульт, МБО «Екологія-Право-Людина», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0008-6069-4821>

Кравченко Олена Валеріївна директор, провідний юрисконсульт, МБО «Екологія-Право-Людина», м. Львів, <https://orcid.org/0009-0008-6060-4821>

Куземко Анна Аркадіївна доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ, член правління Української природоохоронної групи, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-9425-2756>

Мойсієнко Іван Іванович доктор біологічних наук, завідувач кафедри ботаніки, Херсонський державний університет, м. Херсон, <https://orcid.org/0000-0002-0689-6392>

Полянська Катерина Валентинівна кандидат географічних наук, еколог першої категорії МБО «Екологія-Право-Людина», м. Київ, <https://orcid.org/0009-0008-3976-1700>

Ходосовцев Олександр Євгенович професор, доктор біологічних наук, член-кореспондент НАН України, професор кафедри ботаніки, Херсонський державний університет, провідний науковий співробітник Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ, м. Херсон, <https://orcid.org/0000-0002-5906-9876>

ЕКОЦИД В УКРАЇНСЬКОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ

Анотація. Проблема екоциду як протиправного діяння гостро постає водночас і на національному, і на міжнародному рівні. Вказане зумовлює необхідність додаткових наукових напрацювань у цьому напрямку. Ця стаття висвітлює поняття екоциду як важливу проблему, що становить серйозну

загрозу природним екосистемам та біорізноманіттю. У цій статті формується підхід до визначення поняття екоциду із урахуванням того, що він спричиняє втрату екосистем та їхніх компонентів, які не можуть відновлюватися самостійно, і зумовлює ризики виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та негативних процесів. Особливий акцент присвячено втраті біорізноманіття в межах України, що має негативний вплив на стан довкілля та добробут суспільства.

Автори статті відійшли від трактування цього поняття у сучасному Кримінальному кодексі України (ст. 441) і прагнули наблизитися до вимог міжнародного права, розробити чіткі критерії для визначення екоциду, які враховували б різні структурні рівні організації живих систем. При цьому, важливо, аби юридичні терміни використовувалися з урахуванням відповідних екологічних та біологічних сенсів. Автори переконані, що в ході розробки таких критеріїв має застосуватися принцип біотопічного підходу, який може надати більше можливостей для застосування цих критеріїв на практиці. Інтеграція таких критеріїв у законодавство може сприяти підвищенню обізнаності та покращенню екологічної свідомості суспільства, сприяючи таким чином більш ефективному контролю за збереженням навколишнього середовища. Чітко визначені критерії надають рекомендації та основи для класифікації випадків екоциду, що дозволяє правоохоронним органам однозначно ідентифікувати, реєструвати та розслідувати такі порушення.

Стаття висвітлює необхідність застосування чітких критеріїв для ефективного розроблення методик оцінки кримінальних правопорушень проти довкілля. Зосередження зусиль експертів на зборі доказів стосовно екоциду та використання встановлених критеріїв має сприяти виявленню, протидії та запобіганню подібним порушенням. Такий підхід є ключовим для ефективно розробки стратегій та політик збереження природних ресурсів та підтримки сталого розвитку.

Ключові слова: екоцид, критерії, кримінальне правопорушення проти довкілля, шкода, вплив на довкілля, кримінальна відповідальність.

Didukh Yakiv Petrovych Professor, Doctor of Biological Sciences, Head of the Department of Geobotany and Ecology at the M.G. Kholodny, Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-5661-3944>

Baran Solomiia Ivanivna PhD student at Ivan Franko National University of Lviv, legal consultant, NGO "Environment-People-Law", Lviv, <https://orcid.org/0009-0008-6069-4821>

Kravchenko Olena Valeriivna Director, Senior Legal Consultant, NGO "Environment-People-Law", Lviv, <https://orcid.org/0009-0008-6060-4821>

Kuzemko Anna Arkadiivna Doctor of Biological Sciences, Senior Researcher at the M.G. Kholodny Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine, member of the board, Ukrainian Nature Conservation Group, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-9425-2756>

Moysiienko Ivan Ivanovych Doctor of Biological Sciences, Head of the Department of Botany at Kherson State University, Kherson, <https://orcid.org/0000-0002-0689-6392>

Polyanska Kateryna Valentynivna PhD in Geography, First Category Ecologist at NGO "Ecology-Law-Human", Kyiv, <https://orcid.org/0009-0008-3976-1700>

Khodosovtsev Oleksandr Evgenovich Professor at the Department of Botany of Kherson State University, Doctor of Biological Sciences, Senior Researcher at the M.G. Kholodny Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kherson, <https://orcid.org/0000-0002-5906-9876>

ECOCIDE IN UKRAINIAN AND INTERNATIONAL LEGISLATION: CONCEPT, FEATURES AND CRITERIA

Abstract. The problem of ecocide as an unlawful act arises sharply both at the national and international levels. This necessitates additional scientific research in this direction. This article illuminates the concept of ecocide as a significant issue posing a serious threat to natural ecosystems and biodiversity. A comprehensive approach to defining the concept of ecocide is formulated, taking into account that it results in the loss of ecosystems and their components, which cannot regenerate independently, and entails the risks of extraordinary environmental situations and negative processes. Special attention is devoted to the loss of biodiversity within Ukraine, which adversely affects the environment and the welfare of society.

The authors of the article aimed to develop clear criteria for defining ecocide, which would consider various structural levels of living systems. Importantly, legal terms should be used with regard to relevant ecological and biological senses. The authors are convinced that the development of such criteria should apply the principle of a biotope approach, which can provide more opportunities for the practical application of these criteria. Clearly defined criteria provide recommendations and grounds for classifying cases of ecocide, enabling law enforcement agencies to unequivocally identify, register, and investigate such violations.

The article highlights the necessity of applying clear criteria for the effective development of methodologies for assessing criminal environmental violations. Focusing the efforts of experts on collecting evidence regarding ecocide and using established criteria should contribute to the detection, prevention, and mitigation of such violations. This approach is crucial for the effective development of strategies and policies for preserving natural resources and supporting sustainable development.

Keywords: ecocide, criteria, criminal environmental offense, environmental damage, environmental impact, criminal liability.

Постановка проблеми. Проблеми практичного застосування статті 441 КК України полягає у тому, що склад злочину «Екоцид» включає в себе надто багато оціночних понять, що не знайшли свого відображення ні в чинному Кримінальному кодексі України, ні у правових позиціях Верховного Суду. Зокрема, це стосується застосування понять «масове знищення рослинного або тваринного світу» [1], адже невідомо, на якому етапі пошкодження, згідно із КК України, рослинний чи тваринний світ можна вважати знищеним, а також не відображено кількісного критерію, який би характеризував масовість таких знищень. З точки зору ландшафтної екології важливим для розуміння знищення є досягнення природним комплексом таких катастрофічних станів, після яких ландшафт чи біота може не повернутися до нормального нативного стану. При цьому важливою є оцінка тривалості в часі цих процесів, що викликає дискусії. Подібні питання можна поставити до розуміння терміну «отруєння атмосфери або водних ресурсів» [1]. У який момент діяння, здійснене у формі отруєння, можна вважати закінченим, у якому стані має перебувати, наприклад, водний ресурс, аби вважатись отруєним. Кількісні критерії оцінки отруєння не визначені, а визначаються за наслідками, якщо фіксується загибель організмів, але тоді слід довести, що причиною такої загибелі є саме отруєння. За наявності стількох питань до тексту даної статті КК України та відсутності чітких і загально визнаних відповідей на них у правовій доктрині та практиці, відсутнє усталене розуміння механізмів застосування статті 441 КК України на практиці. Варто наголосити, що нині на законодавчому рівні відсутнє застосовне визначення терміну «екологічна катастрофа» [1]. Частково цей термін дефінійовано Кодексом цивільного захисту України, де вказується, що катастрофа – це велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків [2]. Втім, таке визначення знову ж таки стосується лише поняття “катастрофа” і є дуже загальним і наповненим оціночними судженнями. Системний аналіз українського законодавства дає змогу вказувати, що екологічною катастрофою наш законодавець визнає аварію на Чорнобильській атомній електростанції,

коли умови проживання населення стають неможливими. Таким чином, створений особою, яка вчиняє екоцид, ризик має бути пропорційний наслідкам аварії на ЧАЕС. Втім, і такий підхід є абсолютно залежним від особистих оцінок та поглядів особи, що застосовує норму, що неприпустимо для кримінального права. А, отже, це питання також потребує вирішення. При цьому передбачено кримінальну відповідальність для окремої особи, а не установи чи держави і не визначено розмірів чи механізму компенсації за нанесені збитки.

Якщо ми говоримо про міжнародний рівень, то, безумовно, найбільшою проблемою у цій частині є власне відсутність криміналізації екоциду. Перші кроки до вирішення цієї проблеми вже зроблено. Наприклад, 25 січня 2023 року було прийнято довгоочікувану Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи «Вплив збройних конфліктів на довкілля» (надалі – Резолюція). Значний обсяг уваги у цій Резолюції присвячено екоциду під час війни. У Резолюції, зокрема, йдеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид». Мова йде про кодифікацію водночас і на національному, і на міжнародному рівнях. Відповідно до прийнятого тексту Резолюції, необхідно внести зміни до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і включити у його текст екоцид. При цьому, екоцид має виступати окремим видом злочину [9]. Втім, станом на зараз, така криміналізація відсутня. Тож проблема залишається невирешеною. Особливо це питання стає гострим і болючим, якщо вести мову про притягнення до відповідальності на міжнародному рівні осіб, які вже вчинили діяння, що за своєю природою можуть бути кваліфіковані як екоцид. Адже за принципами міжнародного кримінального права їх не можна буде притягнути до відповідальності саме за цей злочин.

Усвідомлюючи нагальність вирішення цієї проблеми, наприкінці 2020 року фонд «STOP ECOCIDE» скликав «Незалежну експертну комісію з правового визначення екоциду» (надалі – Комісія), до складу якої увійшли дванадцять видатних юристів із досвідом в галузі кримінального та екологічного права. Одним із результатів роботи Комісії став позиційний документ фонду «STOP Ecocide» щодо закріплення екоциду як злочину на рівні ЄС. Цим документом пропонується поняття екоциду як злочину на міжнародному рівні [8]. Ми вітаємо такі ініціативи колег і вважаємо їхній доробок вагомим та доречним. Втім, на нашу думку, формулювання, запропоновані Комісією, не зможуть бути ефективно застосовними без розробки чітких критеріїв діяння, яке можна вважати екоцидом не лише з правової точки зору, а й з урахуванням ідей та принципів природничих наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика, дотична до цього дослідження, періодично стає предметом дослідження науковців в Україні.

Висвітлено окремі проблеми, що стосуються екоциду у національному та міжнародному праві та перспективи їхнього вирішення [5, С. 152]. Втім, на нашу думку, перелік описаних проблем і можливих рішень не є повним. Проаналізовано склад злочину «екоцид» та «екоцид під час військових дій» з аргументацією щодо необхідності розмежування цих понять [4, с. 114]. Вважаємо за доцільне дослідити це питання детальніше з метою посилення або спростування наведеної аргументації. Визначено особливості правового регулювання «екоциду», спричиненого діями РФ в Україні та на міжнародному рівні, проаналізовано можливість і реальність відшкодування екологічної шкоди, завданої довкіллю України діями держави-агресорки [7, С. 55]. Втім, на наше переконання, наведені результати дослідження недостатньо враховують екологічні та біологічні аспекти. Проаналізовано можливості та необхідність установа юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо екоциду [12, С. 279]. Переконані, що аргументацію встановлення юрисдикції МКС в цій частині має бути посилено. Визначено поняття та властивості екологічної безпеки для правильного розуміння вказаних суспільних відносин при екоциді [13, С. 398]. Щодо цього питання, на нашу думку, слід внести більше чіткості і конкретики показників, дотичних до екологічної безпеки. Здійснено визначення правової сутності екоциду та його місця в системі злочинів з міжнародного карного права, характеристику міжнародного співробітництва з питань боротьби з екоцидом та його криміналізації на міжнародному рівні [10, С. 83]. На нашу думку, дослідження такої тематики має бути продовжено і здійснено більш комплексно. Досліджено можливості впливу історичного досвіду виплат репарацій за екоцид та геноцид на політику побудови можливих варіантів таких виплат Російської Федерації на користь України [2, С. 12]. Результати такого дослідження взято до уваги у цій статті. Досліджено терміни «екоцид» та «геноцид», їхнє походження, значення, елементів цього складу злочину (проблему визначення суб'єкта злочину), місця в системі злочинів, а також розглянуто вітчизняну та міжнародну практику [11, С. 60]. Втім, очевидно, що ця тематика потребує подальшого вивчення і формулювання більш конкретних висновків та пропозицій. На наше переконання у наявному науковому доробку щодо цієї тематики бракує чітких дефініцій оціночних суджень, що вживаються у контексті екоциду, врахування еколого-біологічних аспектів, тощо, а, отже, тематика поняття, ознак та критеріїв екоциду потребує додаткового вивчення.

Мета статті – окреслення чітких ознак та критеріїв діяння, яке може вважатися екоцидом. Основою для таких ознак та критеріїв є напрацювання у галузях права та природничих наук.

Здійснення такого дослідження включає низку конкретних завдань, спрямованих на аналіз понятійного апарату в галузі екології, біології та

ландшафтознавства, співставлення його з понятійним апаратом у галузі права та розробки критеріїв екоциду.

Виклад основного матеріалу. З метою уникнення застосування оціночних суджень, якими тяжіють визначення поняття екоциду, що вживаються чи пропонуються водночас і на національному, і міжнародному рівні, варто застосувати чіткі критерії, розроблені вченими-природознавцями. Було об'єднано зусилля правознавців та екологів у напрямку формулювання переліку ознак та чітких критеріїв діяння, яке можна вважати екоцидом. Наведені нижче результати дослідження можуть слугувати основою не лише для подальшої наукової дискусії в цій частині, але і як інструмент покращення правозастосування в частині використання статті 441 КК України на практиці.

Пропонуємо трактувати поняття екоцид як таке людське діяння, що призвело до втрати природних екосистем чи їхніх компонентів, які не здатні або втратили здатність до самовідновлення, становить високі ризики загроз, може спричинити надзвичайну екологічну ситуацію, негативні процеси, явища, втрату біорізноманіття в межах України, що негативно впливає на стан довкілля та добробут суспільства.

Ключовими поняттями є оцінка стану та зміни екосистем. Оскільки через зміну зовнішнього середовища останні перебувають у постійному розвитку і не відтворюються до вихідного стану, то ми пропонуємо вживати термін «нативний стан». Цей стан екосистеми характеризується умовами, за яких відбувається розмноження і відновлення типових видів, зберігається структура, самопідтримуючий (природний) розвиток відповідно до екологічних умов існування. Зміна нативного стану визначається таким зовнішнім (антропогенним) впливом, що призводить до втрати біорізноманіття, появи чужорідних видів, зміни ознак, структури, порушення процесів кругообігу речовин та ґрунтоутворення, змін гідрологічного режиму, втрати енергетичних запасів, трофічних зв'язків, внаслідок чого система не здатна до нормального функціонування та відновлення. Такі зміни можуть мати різні масштаби та наслідки і розглядаються як порушення, пошкодження та втрата (знищення).

Порушення (збурення) – це така дія, коли спостерігається зміна ознак, компонентів у екосистемі, але це не впливає на структуру та функціонування останніх і вони зберігають свою цілісність. Порушенням в екосистемі може бути знищення окремих особин виду, наприклад, збір первоцвітів або вибіркова рубка дерев тощо.

Пошкодження характеризуються змінами, які призводять до появи нових ознак, характеристик екосистем, але останні здатні до відновлення. Прикладом пошкоджень можуть бути незаконні рубки масивів лісу, незаконне гідробудівництво (створення гребель та загат), що призводить до зміни

гідрорежиму у долинах річок тощо. Порушення та пошкодження трактуються як екологічний злочин.

Знищення (втрата) характеризуються змінами екосистем чи їхніх компонентів, які призводить до незворотності процесів, нездатності відновлення до нативного стану або вихідної системи господарювання.

Отже, при порушеннях та пошкодженнях відбувається відновлення екосистем до певного стійкого стану, а при знищенні (втратах) екосистема чи її компоненти вже не можуть бути відновлені природним шляхом. Порушення чи пошкодження ми пропонуємо розглядати в провадженнях щодо ознак екологічних злочинів, а знищення (втрати) в провадженнях щодо ознак екоциду.

Якщо мова йде про розмірність, то вона не може вимірюватися квадратними кілометрами, межами зон чи перетином державних кордонів, а залежить від еколого-географічної розмірності біотопу. Як приклад, субтропічні біотопи Південного берега у Криму чи альпійський пояс Карпат займають незначну площу. Перші не є рідкісними для субтропіків Чорноморсько-Середземноморського басейну, другі – для високих гірських масивів Західної Європи. Проте, для нас вони є унікальними, особливими, і Україна несе відповідальність за їхнє збереження на національному рівні. Їхня повна втрата в межах країни може трактуватися як екоцид.

Надзвичайна екологічна ситуація у чинній редакції Закону України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації” визначається як надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

При цьому, негативні зміни в навколишньому природному середовищі, відповідно до Закону України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації”, це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Період відновлення різних компонентів екосистем має різну тривалість. Атмосфера відновлюється швидко, педо-, літосфера після руйнування не відновлюється. Проміжне положення займає фітосфера (рослинний покрив), яка до того ж є чутливим індикатором стану довкілля і легко діагностується, тому саме на її основі, втраті видового різноманіття ми повинні оцінювати період відновлення. Хоча фітосфера різних типів екосистем має різний період відновлення, але відновлення до зрілого періоду зональної рослинності лісів та степів, повноцінного видового складу, структури популяцій живих

організмів та їх відновлення становить близько 100 років. Для оцінки динаміки стану популяції тварин МСОП використовує критерій 50 років або трьох поколінь тварин (перевага віддається більшому проміжку часу). Тобто довести незворотність процесів в екосистемі, нездатність відновлення до нативного стану практично усіх екосистем, над якими було проведене діяння з ознаками екоциду, особливо тих що мають цінність як на національному та глобальному рівнях, можна буде лише протягом життя чотирьох поколінь.

Якщо спостерігати за екосистемами протягом десятків років для отримання заключення експертів про “відновлення” або “невідновлення”, то відкрите кримінальне провадження через, скажімо, півстоліття може не мати ніякого ані юридичного ані практичного сенсу. Проведення багаторічного моніторингу стану екосистем, для отримання фактичних даних щодо екоциду, зводить нанівець спроби юристів довести кримінальну справу до логічного завершення. Тому між екологічними критеріями оцінки швидкості відновлювальних процесів в екосистемах та отриманням фактичних даних у достатньо короткий проміжок часу для використання їх у судових процесах треба знайти оптимальний варіант.

Розміри (масштабність) втрати. На наш погляд, таким показником є оцінка втрати біорізноманіття, точніше його популяцій, якщо ці популяції повністю зникають з території України. Однак, інколи популяції видів представлені невеликими локалітетами, що займають кілька сотень метрів і легко можуть бути знищені або, як показує досвід, повторно віднайдені навіть через кілька десятків років. Тому про безповоротну втрату біорізноманіття ми можемо говорити лише тоді, коли знищено оселище (біотоп) унікального виду, бо це означає, що цей вид тут вже не зможе відновитися. Тобто цей показник є просторовим й залежить від розмірності втраченого біотопу. Щодо тварин втратою є фізичне знищення популяції до критично низького показника (статус *critically endangered*), що здебільшого відповідає зменшенню на 75-90%. Також у контексті збереження екосистеми важливо оцінювати стан тих популяцій тварин, які є “наріжними каменями” екосистеми (*keystone species*).

Добробут трактується не лише як матеріальне забезпечення, економічне процвітання, успішність, щастя та здоров'я, а ширше, що включає задоволення наукових, естетичних, духовно-культурних, рекреаційно-туристичних потреб, збереження історичної спадщини, тобто повного благополуччя, гармонійних відносин людини і природи.

Визначення екоциду, на наше переконання, тісно пов'язано з чіткими кількісними і якісними критеріями. Нижче подаємо перелік таких критеріїв. Список їхній не є вичерпним, оскільки робота групи науковців та юристів над їхньою розробкою продовжується.

На нашу думку, екоцидом є діяння, яке відповідає щонайменше одному з таких критеріїв:

Критерій 1. При вчиненні діяння повністю зникає (-ють) уся(-і) популяція(-ї) хоча б одного виду біоти, які існували в межах рослинно-кліматичної зони або підзони чи висотного поясу, або їх залишається менше 20 % особин, що є недостатнім для її(-їхнього) природного відновлення, а моніторинг до 3-х років не підтверджує їхнього відновлення.

Критерій 2. При вчиненні діяння повністю зникають унікальні угруповання біоти (асоціації), які існували в межах рослинно-кліматичної зони або підзони чи висотного поясу, або залишається не більше 10 % площі їхнього поширення і моніторинг до 3-х років структури ценопопуляцій не підтверджує відновлення знищених угруповань до нативного стану.

Критерій 3. При вчиненні діяння повністю зникають унікальні біотопи, які існували в межах лише цього біогеографічного регіону (рослинно-кліматичної зони або підзони чи висотного поясу) або залишається не більше 10 % їхньої площі і моніторинг до 3-х років складових знищеного біотопу не підтверджує його відновлення до нативного стану.

Критерій 4. При вчиненні діяння знищені цінні біотопи що включені до світової природної спадщини ЮНЕСКО чи до Резолюції 4 Бернської конвенції або на більш ніж 50% їхньої площі знищені структурні елементи і моніторинг до 3-х років знищених складових біотопу не підтверджує їхнього відновлення до нативного стану.

Критерій 5. При вчиненні діяння відбувається знищення біотопів в межах рослинно-кліматичної зони або підзони чи висотного поясу, від яких 75 % населення, яке отримувало прямі або опосередковані екосистемні послуги до вчинення діяння, після вчинення діяння недоотримує такі послуги.

Критерій 6. При вчиненні діяння відбувається забруднення чи руйнування ландшафту, що нанесло великі екологічні та соціально-господарські збитки і спричинило відселення більше 50 % населення району(ів).

Треба зауважити, що критерій 1 краще використовувати у випадку оцінки популяцій рослин або тварин і, швидше за все, може бути застосований на глобальному рівні. Серед рослин, прикладом критерію 1 можуть бути група перлинних волошок, зокрема ендемічний вид пісків пониззя річки Інгулець волошка Пачоського (*Centaurea paczoskii*), відома лише з двох локалітетів, які розташовані в зоні активних бойових дій у 2022 р. та в зоні підтоплення, спричиненого знищенням Каховського водосховища. Прикладом зі світу тварин може бути популяція ендемічного тритона дунайського (*Triturus dobrogicus*), значна частина якої була викинута потоком води з Каховського водосховища у Чорне море [6, С. 155]. Наприклад, різке зниження чисельності популяцій

ендемичних видів до 10 % веде до високої ймовірності неможливості їхнього природного відновлення. З іншого боку, відновлення популяцій, наприклад деяких орхідних, може відбуватися лише через декілька років. Для таких об'єктів краще не використовувати цей критерій, а застосовувати інші.

Другий критерій можна застосовувати для рослинних угруповань, які включено до Зеленої книги України. Крім того, унікальні задокументовані угруповання, які можуть існувати лише в специфічних умовах, наприклад повне знищення лишайникових угруповань асоціації *Xanthorietum tendraensis* [14, С. 114], яка обмежується в світі лише частиною Білих кучугур Тендрівської коси, буде вважатися екоцидом.

В останні роки вчені усвідомили, що охорона біоти має відбуватися на рівні біотопів. В багатьох країнах Європи, у тому числі і в Україні, розроблені національні класифікації біотопів, які узгоджуються з системою EUNIS (European Nature Information System). Знищення біотопів може бути екоцидом. Досвід практичної роботи на рівні біотопів для вирішення завдань оцінки впливу на довкілля показує значні переваги практичного застосування біотопічної концепції збереження біорізноманіття у порівнянні з видовим структурним рівнем, особливо коли для певних територій біотопи були попередньо закартовані. Це дозволяє оцінити їхні площі та встановити систему моніторингу за їхнім станом. Тому серед запропонованих критеріїв два стосуються біотопів. До критерію 3 з високою ймовірністю може бути застосована експертна оцінка доказів знищення унікального біотопу континентальних кретофільних соснових лісів на Сіверському Дінці [5, С. 117], які лише у 2018 році за пропозицією України були включені до Резолюції 4 Бернської конвенції. Цей критерій може бути найоптимальнішим, тому що він передбачає застосування дистанційних методів моніторингу для встановлення масштабів впливу. Критерій 4 працює для всесвітньої або загальноєвропейської природної спадщини. Як приклад: якщо в усіх букових пралісах Карпатського біосферного заповідника, котрі включено до світової природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», проведуть будь-які санітарні рубки, ця дія буде вважатися екоцидом. Критерій 5 можна застосувати водночас і до природних, і до напівприродних або штучних біотопів. Наприклад, неможливість відвідування природоохоронних та рекреаційних територій в межах степової зони України під час воєнних дій призвели до недоотримання екологічних послуг для майже всього населення, яке ними користувалося. Тобто загальний вплив воєнних дій на біотопи України в цілому і знищення Каховського водосховища зокрема за критерієм 5 є проявом екоциду. Критерій 6 відображає ситуацію, яка виникла в результаті катастрофи Чорнобильської АЕС, масштаби яких мали великі руйнівні наслідки. Саме після катастрофи на Чорнобильській АЕС було відселено майже все населення Поліського та Чорнобильського районів

Київської області. Після територіальної реформи України райони стали значно крупнішими, тому в критерії ми прописали норму відселення яка складає більше ніж половина населення району.

Висновки. Підсумовуючи викладене, ми трактуємо екоцид як таке людське діяння, що призвело до втрати природних екосистем чи їхніх компонентів, які не здатні або втратили здатність до самовідновлення, становить високі ризики загроз, може спричинити надзвичайну екологічну ситуацію, негативні процеси, явища, втрату біорізноманіття в межах України, що негативно впливає на стан довкілля та добробут суспільства, а діяння, що зумовлюють локальні, дрібніші наслідки, доцільно розглядати за іншими статтями КК України, що передбачають кримінальні правопорушення проти довкілля.

Розроблено шість критеріїв екоциду, які враховують різні структурні рівні організації живих систем, а юридичні терміни наповнені відповідними екологічними та біологічними сенсами. Принципи використання біотопічного підходу дають більше можливостей щодо застосування певних критеріїв екоциду на практиці. Застосування наведених критеріїв дозволить експертам запропонувати певні методики для оцінки злочинів проти природи і направити свої зусилля для збору доказів здійснення екоциду.

На нашу думку, хоча обговорення запропонованих нами критеріїв навіть серед авторського колективу, відбувалося в ході гострих дискусій, вони є достатньо обґрунтованими. Разом з тим, цілком можливо, що ширше обговорення запропонованих критеріїв екоциду, із залученням фахівців різного профілю, дозволить ще більш об'єктивізувати та доповнити їх і, відповідно, внести корективи і в запропоноване авторами визначення екоциду.

Окрему подяку за слушні поради під час обговорення цієї статті висловлюємо Гольдіну Павлу Євгеновичу, доктору біологічних наук, провідному науковому співробітнику відділу еволюційної морфології Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : станом на 28 берез. 2024 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. вид. – К. : Парлам.вид-во, 2001. –192 с.
2. Кодекс цивільного захисту України : станом на 19 квіт. 2024 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. вид. – К. : Парлам.вид-во, 2012. – с.458
3. Бараненко Д., Русін Р. Військові репарації Російської Федерації Україні за екоцид і геноцид: правові реалії та минулий досвід [Електронний ресурс]/ Д.Бараненко, Р. Русін // Вісник УжНУ. Серія: Право. 2023. Вип. 1, № 76. С. 9–12. Режим доступу: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.1>
4. Борщевська О. М. Публічно-правові та приватно-правові аспекти визначення поняття «екоцид» під час військової агресії [Електронний ресурс]/ О.М. Борщевська // Правова держава. 2023. № 49. С. 113–129. Режим доступу: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>

5. Вереша В., Кучинська О., Ковтун О. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання [Електронний ресурс]/ В.Вереша, О. Кучинська, О. Ковтун // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. № 78. С. 152–159. Режим доступу: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/26.pdf>

6. Дідух Я.П. та ін. Оцінка впливу воєнних дій на петрофітні степи Національного природного парку "Кам'янська Січ"/ Я. П. Дідух та ін. //Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду: збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція «Глибокі Балики»,с. Балико-Щучинка) / за ред. В. В. Шаповала. – Чернівці : Друк Арт, 2023. – 256 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 32) (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучинка). Київ: ГО «Українська природоохоронна група»: 120–129.

7. Мойсієнко І.І., та ін. / І.І. Мойсієнко та ін.. //Наслідки російського теракту на Каховській ГЕС для дикої природи// //Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду: збірка наукових праць за матеріалами всеукраїнського круглого столу, присвяченого 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція «Глибокі Балики»,с. Балико-Щучинка) / за ред. В. В. Шаповала. – Чернівці : Друк Арт, 2023. – 256 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 32) (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучинка). Київ: ГО «Українська природоохоронна група»: 151–158.

8. Минькович-Слободяник О. Екоцид в Україні, як підстава для відшкодування екологічної шкоди [Електронний ресурс]/ О. Минькович-Слободяник // Наукові перспективи (Naukovi perspektivi). 2023. № 2(32). Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-391-403](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-391-403)

9. Позиційний документ фонду «STOP Ecocide» щодо закріплення екоциду як злочину на рівні ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epl.org.ua/announces/rozytsijnyj-dokument-fondu-stop-ecocide-shhodo-zakriplennya-ekotsydu-yak-zlochynu-na-rivni-yes/> (дата звернення: 01.05.2024).

10. Прийняття ПАРЄ Резолюції «Вплив збройних конфліктів на довкілля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://epl.org.ua/announces/pryjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/>

11. Рибачек В. К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду [Електронний ресурс]/ В.К. Рибачек // Часопис цивілістики. 2022. № 45. С. 82–87. Режим доступу: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.471>

12. Сиводєд І. Розслідування геноциду та екоциду в умовах воєнного часу [Електронний ресурс]/ І. Сиводєд // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2023. № 2 (62). С. 59–64. Режим доступу: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.9>

13. Шуміло О. М. Перспективи поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо справ про екоцид / Шуміло О. М. // Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 29 жовт. 2021 р.) / [редкол.: О.В. Щербанюк та ін.]. Чернівці, 2021. С. 279–282.

14. Яворська В. Г. Проблеми визначення та вдосконалення поняття злочину екоцид в кримінальному праві[Електронний ресурс]/ В.Г. Яворська // Juridical scientific and electronic journal. 2023. № 8. С. 396–398. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/91>

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Code of Civil Protection of Ukraine] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukrainian].
3. Baranenko D. & Rusin R. (2023). Viiskovi reparatsii Rosiiskoi Federatsii Ukraini za ekotsyd i henotsyd: pravovi realii ta mynulyi dosvid [Military reparations of the Russian Federation to Ukraine for ecocide and genocide: legal realities and past experience]. *Visnyk UzhNU – Pravo*, 1, 9–12. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.1> [in Ukrainian].
4. Borshchevska O. M. (2011). Publichno-pravovi ta pryvatno-pravovi aspekty vyznachennia poniattia «ekotsyd» pid chas viiskovoi ahresii [Public-law and private-law aspects of defining the concept of "ecocide" during military aggression]. *Pravova derzhava*, 49, 113–129. Retrieved from <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017> [in Ukrainian].
5. Veresha V., Kuchynska O. & Kovtun O. (2023) Ekotsyd u natsionalnomu ta mizhnarodnomu krymi- nalnomu pravi: suchasni vyklyky ta perspektyvy normatyvno-pravovoho rehuliuвання [Ecocide in national and international criminal law: modern challenges and perspectives of normative and legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, 78, 152–159. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/26.pdf> [in Ukrainian].
6. Didukh Ya.P. et al. (2023). Otsinka vplyvu voiennykh dii na petrofitni stepy Natsionalnoho pryrodnoho parku "Kam'ianska Sich" [Assessment of the impact of military operations on the petrophytic steppes of the Kamianska Sich National Nature Park]/ Ya. P. Didukh (Eds.), *Tradysii zapovidnoi spravy, suchasni problemy zberezhennia ta povoiennoho vidnovlennia terytorii pryrodno-zapovidnoho fondu: a collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian round table dedicated to the 160th anniversary of the birth of Friedrich Falz-Fein, a scientist in the fields of acclimatization, animal husbandry, plant breeding, conservation affairs, nature management (Vols. 32), (pp.120–129). Chernivtsi : Druk Art* [in Ukrainian].
7. Moisiienko I.I., et al. (2023). Naslidky rosiiskoho teraktu na Kakhovskii HES dlia dykoi pryrody [Consequences of the Russian terrorist attack on the Kakhovskaya HPP for wildlife]/ Moisiienko I.I., (Eds.), *Tradysii zapovidnoi spravy, suchasni problemy zberezhennia ta povoiennoho vidnovlennia terytorii pryrodno-zapovidnoho fondu: a collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian round table dedicated to the 160th anniversary of the birth of Friedrich Falz-Fein, a scientist in the fields of acclimatization, animal husbandry, plant breeding, conservation affairs, nature management (Vols. 32), (pp.151–158). Chernivtsi: Druk Art* [in Ukrainian].
8. Mynkovych-Slobodianyuk O. (2023). Ekotsyd v Ukraini, yak pidstava dlia vidshkoduvannia ekolohichnoi shkody [Ecocide in Ukraine as a basis for compensation for environmental damage]. *Naukovi perspektyvy*, 2(32), 55-56. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-391-403](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-391-403) [in Ukrainian].
9. Pozytsiynyi dokument fondu «STOP Ecocide» shchodo zakriplennia ekotsydu yak zlochynu na rivni YeS [Position document of the "STOP Ecocide" foundation regarding the establishment of ecocide as a crime at the EU level]. (n.d.) *epl.org.ua*. Retrieved from <https://epl.org.ua/announces/pozytsijnyj-dokument-fondu-stop-ecocide-shhodo-zakriplennya-ekotsydu-yak-zlochynu-na-rivni-yes/> [in Ukrainian].
10. Pryiniattia PARIE Rezoliutsii «Vplyv zbroinykh konfliktiv na dovkillia» [PACE Adoption of the Resolution "Impact of Armed Conflicts on the Environment"]. (n.d.) *epl.org.ua*. Retrieved from <https://epl.org.ua/announces/pryjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbroinykh-konfliktiv-na-dovkillya/> [in Ukrainian].

11. Rybachek V. K. (2022) Mizhnarodno-pravova rehlamentatsiia zlochynu ekotsydu [International legal regulation of the crime of ecocide]. *Chasopys tsyvilistyky*, 45, 82–87. Retrieved from: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.471> [in Ukrainian].

12. Syvodied I. (2023) Rozsliduvannia henotsydu ta ekotsydu v umovakh voiennoho chasu [Investigating genocide and ecocide in wartime conditions]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom - Yurydychni nauky*, 2 (62), 59–64. Retrieved from: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.9> [in Ukrainian].

13. Shumilo O. M. (2021). Perspektyvy poshyrennia yurysdyksii Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo sprav pro ekotsyd [Prospects for expanding the jurisdiction of the International Criminal Court in cases of ecocide]. V International science and practice conf.: Modern challenges and actual problems of judicial reform in Ukraine. (pp. 279–282). Chernivtsi [in Ukrainian].

14. Yavorska V. H. (2023) Problemy vyznachennia ta vdoskonalennia poniattia zlochynu ekotsyd v kryminalnomu pravi [Problems of defining and improving the concept of the crime of ecocide in criminal law]. *Juridical scientific and electronic journal*, 8, 396–398. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/91> [in Ukrainian].

